 Czas czytania: 10 min.

Kto wyrusza w długą podróż, wie, że walizka to rachunek sumienia. Trzeba wybierać, a wybierając, deklaruje się, co uważa się za naprawdę niezbędne. Latem 1875 roku, przygotowując wyjazd swoich pierwszych dziesięciu misjonarzy do Argentyny, ksiądz Bosko wykonał dokładnie to ćwiczenie – ale na piśmie, pozycja po pozycji, z ceną obok.

Dokument jest przechowywany w *Pamietnikach Biograficznych* (MB IT XI, 559-560/ PL XI, 85 – w j. polskim jest jedynie wzmianka o takim dokumencie – przyp. tłum) i nosi suchy tytuł: *Wyprawa głównych rzeczy potrzebnych zakonnikom salezjańskim, którzy pod koniec przyszłego października będą musieli udać się do Republiki Argentyńskiej*. To kosztorys: kielichy, ornaty, koszule, skarpetki, fisharmonia, fortepian. Łącznie 26 355 franków, z czego 4 000 na połowę podróży – drugą połowę, jak odnotowuje dopisek, opłaca gmina San Nicolás.

Wśród przedmiotów kultu i bielizny znajduje się długi rząd książek. I to właśnie tam dokument przestaje być listą wydatków, a staje się portretem.

Magazyn, nie biblioteka

Pierwszą rzeczą, która uderza, nie są tytuły: to liczby.

«*Nasze anonimowe książeczki*» – 1000 egzemplarzy

Młodzieniec zaopatrzony – 500 (+ 50 w eleganckiej oprawie) egzemplarzy

Klucz do Raju – 500 (+ 50 w eleganckiej oprawie) egzemplarzy

Historia święta – 150 egzemplarzy

Historia kościelna – 50 egzemplarzy

Katolik pouczony – 50 egzemplarzy

Katolik zaopatrzony – 25 egzemplarzy

Historia Włoch – 25 egzemplarzy

Scavini, *Theologia moralis* – 10 egzemplarzy

Perrone, *Theologia dogmatica* – 10 egzemplarzy

Liguori, *Dzieła* – 5 egzemplarzy

Segneri, *Dzieła* – 5 egzemplarzy

Da Ponte, *Rozmyślania* – 5 egzemplarzy

Rodríguez, *O postępie w doskonałości* – 5 egzemplarzy

Ponad dwa tysiące tomów dla dziesięciu osób. Misjonarze zabierają ze sobą znacznie więcej książek do rozdania niż koszul do noszenia. To nie jest biblioteka: to wędrowny magazyn. Dla Księdza Bosko szerzenie dobrej prasy nie jest uprzejmym następstwem charyzmatu – to towar, który ładuje się jako pierwszy, razem z kielichami.

Trzy tematyczne kręgi

Nakłady, czytane uważnie, same w sobie rysują cały program duszpasterski.

Pierwszy krąg to lud.

Tysiąc anonimowych książeczek, pięćset *Młodzieńców zaopatrzonych*, pięćset

Kluczy do Raju: malutkie, tanie, praktyczne broszury. Nie tłumaczą wiary, ale nakazują ją praktykować. Są przeznaczone do przekazywania z rąk do rąk wśród włoskich emigrantów w Buenos Aires, do zostawienia w domu, wsunięcia do kieszeni.

Drugi krąg to szkoła.

Historia święta, *Historia kościelna*, *Katolik pouczony*, *Katolik zaopatrzony*, *Historia Włoch*: od 150 do 25 egzemplarzy. To nie są ilości na prezenty, to ilości dla klas. To wyposażenie kolegium, które musi się otworzyć i naprawdę działać, z pełnymi ławkami. Tutaj również, proszę zauważyć, teoria jest prawie nieobecna: cnoty uczy się opowiadając historie, wiary poprzez przeżytą historię.

Trzeci krąg to wspólnota.

Scavini do teologii moralnej, Perrone do dogmatyki: po dziesięć egzemplarzy, czyli **po jednym na głowę**. Nie do użytku wspólnego, nie do domowej biblioteki: po jednym dla każdego misjonarza. A potem, po pięć egzemplarzy, Liguori i Segneri do głoszenia kazań, da Ponte i Rodríguez do medytacji.

Projekt misyjny zakodowany w liczbie egzemplarzy.

Przewidziana samotność

Mała biblioteka współbraci zasługuje na chwilę uwagi. Tytuły nie mają w sobie nic zaskakującego: Scavini i Perrone byli standardowymi podręcznikami w każdym piemonckim seminarium w tamtych latach. Nic oryginalnego, nic specyficznie salezjańskiego, nic specyficznie misyjnego.

Znacząca decyzja nie leży w wyborze, leży w ilości. Dziesięć osobistych egzemplarzy oznacza, że każdy będzie musiał uczyć się sam, samemu rozwiązywać przypadki sumienia w konfesjonale, samemu przygotowywać kazania – bez biblioteki, bez profesora, bez starszego współbrata, którego można by zapytać. Ksiądz Bosko pakuje do walizki intelektualną samotność, z którą spotkają się jego

synowie, i próbuje uczynić ją znośną.

Dlaczego to było możliwe

Ceny opowiadają drugą połowę historii. Anonimowa książeczka

kosztuje 15 centymów; *Klucz do Raju*, 30; *Historia święta*,

20. Tom Liguoriego kosztuje 50, a Scaviniego 20 franków.

Jeden Liguori jest wart więcej niż trzysta książeczek.

To, co drukuje Ksiądz Bosko, jest prawie darmowe; to, co musi kupić na rynku, jest bardzo drogie. Apostolat prasy na taką skalę jest zrównoważony z bardzo konkretnego powodu: ksiądz Bosko jest swoim własnym wydawcą. Drukarnia na Valdocco nie jest dodatkiem do Oratorium, jest tym, co czyni misję możliwą.

Gdzie leży przepych

Jest jednak pewne odwrócenie, któremu warto spojrzeć w twarz. Wszystkie książki nieliturgiczne razem wzięte są warte około dwóch tysięcy franków z dwudziestu sześciu tysięcy. Fisharmonia i fortepian same w sobie stanowią tysiąc sześćset – a obok pojawiają się metody do chorału, do muzyki wokalnej, na organy, „różne utwory”. Z księdzem Cagliero na czele wyprawy to nie dziwi, ale trzeba to powiedzieć: muzyka waży tyle samo co druk.

A potem jest kościół. Szaty liturgiczne, naczynia święte i wyposażenie przekraczają osiem tysięcy franków: pięć kielichów, szesnaście ornatów we wszystkich kolorach liturgicznych, tysiąc franków na świeczniki, cztery lampy, dwa antyfonarze na pulpit. W garderobie i w bibliotece Ksiądz Bosko jest niemal surowo oszczędny; przed ołtarzem staje się hojny aż do obfitości. Ubogim w Buenos Aires można dać książeczkę za piętnaście centymów, ale liturgię celebruje się z pełną godnością.

Pięćdziesiąt egzemplarzy w eleganckiej oprawie

Bardzo mały i piękny szczegół. Z pięciuset egzemplarzy *Młodzieńca zaopatrzonego* i pięciuset *Klucza do Raju*, pięćdziesiąt i pięćdziesiąt jest „w eleganckiej oprawie”.

To egzemplarze na prezenty: dla arcybiskupa Aneirosa, dla komisji miejskiej San Nicolás, dla dobroczyńców, których trzeba dopiero zdobyć. Ksiądz Bosko uwzględnia w budżecie również dyplomację fundacji. Wie, że nowy dom, na nieznanej ziemi, opiera się na relacjach, zanim oprze się na zasobach.

I wreszcie, na dole listy, trzy obrazy: Maryja Wspomożycielka, św. Franciszek Salezy, św. Alojzy. Trzysta franków. To program ikonograficzny Valdocco wyeksportowany w nienaruszonym stanie – wizualny odpowiednik wyboru książek.

Dom do ponownego zmontowania gdzie indziej

Czegoś brakuje na tej liście, a brak ten jest równie pouczający jak obecność: nie ma słownika, nie ma hiszpańskiej gramatyki, nie ma książki o Argentynie czy o ludach Patagonii. Nic egzotycznego, nic „misyjnego” w sensie, jakiego to słowo nabierze później.

Ponieważ lista nie opisuje misji: opisuje **dom salezjański do zdemontowania w Turynie i ponownego zmontowania dziesięć tysięcy kilometrów dalej**. Te same książki, ci sami święci na ścianach, ta sama muzyka, ten sam sposób uczenia chłopców modlitwy.

Sto pięćdziesiąt lat później ten wybór wydaje się być samym powodem sukcesu. Ksiądz Bosko nie wysłał swoich synów, by improwizowali: wysłał im już sprawdzoną metodę i wiarę, że ta metoda zadziała również na drugim końcu świata, pod warunkiem, że pozostanie rozpoznawalna. W kufrach załadowanych w Genui 14 listopada 1875 roku nie było ogólnej idei apostolatu. Było Valdocco, w dwóch tysiącach tomów, gotowe do otwarcia.

Zidentyfikujmy te książki przedstawione powyżej w wydaniach **najbliższych chronologicznie i najbardziej prawdopodobnie dostępnych na Valdocco w 1875 roku**; w niektórych przypadkach skrócony tytuł pozwala na pewną

identyfikację, w innych tylko na prawdopodobną.

1. **DZIEŁA KSIĘDZA BOSKO I DRUKARNI ORATORIUM**

(linki do tekstów w języku włoskim)

1. ***Giovane Provveduto* – 500 + 50 egzemplarzy**

BOSCO, Giovanni, *Młodzieniec zaopatrzony do praktykowania swoich obowiązków w ćwiczeniach chrześcijańskiej pobożności, do odmawiania Oficjum do Najświętszej Maryi Panny, Nieszporów na cały rok i Oficjum za zmarłych, z dodaniem wyboru pieśni sakralnych*, 42. wydanie, Turyn, Drukarnia i Księgarnia Oratorium św. Franciszka Salezego, 1875.

2. ***Chiave del Paradiso* – 500 + 50 egzemplarzy**

BOSCO, Giovanni, *Klucz do raju w ręku katolika, który praktykuje obowiązki dobrego chrześcijanina*, 36. wydanie, Turyn, Drukarnia i Księgarnia Oratorium św. Franciszka Salezego, 1875, 207 str.; 73 × 108 mm.

3. ***Cattolico istruito*– 50 egzemplarzy**

BOSCO, Giovanni, *Katolik pouczony w swojej religii. Rozmowy ojca rodziny ze swoimi dziećmi stosownie do potrzeb czasu, streszczone przez księdza Jana Bosko*, Turyn, Drukarnia kierowana przez Pietro De-Agostiniego, 1853, 340 str.; około 85 × 135 mm.

Dzieło to zostało pierwotnie opublikowane w kilku zeszytach *Czytanek Katolickich*, rok I, a następnie zebrane w tom.

4. ***Il Cattolico provveduto* – 25 egzemplarzy**

BOSCO, Giovanni, *Katolik zaopatrzony do praktyk pobożności z analogicznymi instrukcjami stosownie do potrzeb czasów*, Turyn, Drukarnia Oratorium św. Franciszka Salezego, 1868, VIII, 765, [3] str.; około 105 × 154 mm.

5. ***Piccola Storia Ecclesiastica*– 50 egzemplarzy**

BOSCO, Giovanni, *Historia Kościelna do użytku młodzieży przydatna dla osób każdego stanu*, 4. wydanie poprawione, Turyn, Drukarnia Oratorium św. Franciszka Salezego, 1871, 464 str.; około 90 × 140 mm.

Przymiotnik „piccola” (mała) wydaje się być praktycznym określeniem użytym w kosztorysie, aby odróżnić ją od obszerniejszych podręczników kościelnych, a nie częścią tytułu wydawniczego.

6. ***Storia d’Italia*– 25 egzemplarzy**

BOSCO, Giovanni, *Historia Włoch opowiedziana młodzieży od jej pierwszych mieszkańców aż do naszych dni, z analogiczną mapą geograficzną*, Turyn, Drukarnia i Księgarnia Oratorium św. Franciszka Salezego, 9. wydanie, 1873, 558 str.; około 125 × 190 mm; lub egzemplarze oznaczone jako 10. wydanie, 1874.

7. ***Piccola Storia Sacra*– 150 egzemplarzy**

BOSCO, Giovanni, *Łatwy sposób na naukę historii świętej do użytku ludu chrześcijańskiego, z mapą geograficzną Ziemi Świętej*, 3. wydanie, Turyn, Drukarnia Oratorium św. Franciszka Salezego, 1863, 106, [2] str.; około 86 × 135 mm, z mapą geograficzną.

8. ***Nostri libretti anon.* – 1000 egzemplarzy**

Ta pozycja **nie oznacza pojedynczego dzieła**. „Anon.” należy prawdopodobnie rozwinąć jako „anonimowe”: chodziłoby o tysiąc tanich broszur, dewocyjnych, apologetycznych lub katechetycznych, wydrukowanych lub rozprowadzanych przez Oratorium bez podania autora.

Identyfikacja z konkretną serią, taką jak *Czytanki Katolickie*, byłaby możliwa tylko jako hipoteza, ale nie należy jej brać za pewnik.

1. **PODRĘCZNIKI TEOLOGII**

1. **„Theologia Moralis, Scavini” – 10 egzemplarzy**

SCAVINI, Pietro, *Theologia moralis universa ad mentem S. Alphonsi Mariae de Ligorio, episcopi et doctoris, Pio IX Pontifici Maximo dicata*, 12. wydanie, Mediolan, u Ernesta Olivy, 1874, 4 tomy.

2. **“Theologia dogm. o. Perrone” – 10 egzemplarzy**

PERRONE, Giovanni, S.I., *Praelectiones theologicae, quas in Collegio Romano Societatis Iesu habebat Ioannes Perrone e Societate Iesu*, 31. wydanie poprawione i przejrzane, Turyn, z drukarni Giacinto Mariettiego, 1865, 9 woluminów zebranych w 4 tomy; około 22 cm.

III. KSIĄŻKI DO GŁOSZENIA KAZAŃ

1. **„Liguori, Dzieła itp.” – 5 egzemplarzy**

Nie jest możliwe zidentyfikowanie pojedynczego wydania. Pozycja ta wskazuje prawdopodobnie na zbiór dzieł św. Alfonsa Marii Liguoriego lub wybór tomów szczególnie przydatnych dla kaznodziejów i misjonarzy.

LIGUORI, Alfonso Maria de’, *Zbiór materiałów do kazań i pouczeń, do prowadzenia rekolekcji dla księży, a także do prywatnego czytania dla własnego pożytku, z pełną praktyczną instrukcją o rekolekcjach misyjnych*.

LIGUORI, Alfonso Maria de’, *Święte mowy moralne, czyli kazania streszczone na wszystkie niedziele roku*.

Teksty te znajdują się również w zbiorach zatytułowanych *Dzieła ascetyczne* lub *Dzieła wszystkie św. Alfonsa Marii Liguoriego*. Ponieważ pozycja ta znajduje się w rubryce „Głoszenie kazań”, *Zbiór materiałów do kazań* i *Święte mowy moralne* są najbardziej trafnymi identyfikacjami, ale nie wyłącznymi.

2. **„Segneri, dzieła” – 5 egzemplarzy**

Pozycja ta odsyła do zbioru dzieł jezuity Paolo Segneriego, bez wskazania wydania. Publikacje najbardziej przydatne do głoszenia kazań to:

SEGNERI, Paolo, S.I., *Kazania wielkopostne ojca Paolo Segneriego z Towarzystwa Jezusowego*, Turyn, Giacinto Marietti, 1869.

SEGNERI, Paolo, S.I., *Chrześcijanin pouczony w swoim prawie. Rozważania moralne*, Turyn, Giacinto Marietti, 1869.

W zbiorach *Dzieł* mogą pojawić się również:

– *Manna duszy*;

– *Niewierzący bez wymówki*;

– *Święte panegiryki*;

– *Kazania wygłoszone w Pałacu Apostolskim*.

1. **KSIĄŻKI ASCETYCZNE**

1. **„Da Ponte” – 5 egzemplarzy**

Chodzi o hiszpańskiego jezuitę Luisa de la Puente, zwanego po włosku **Lodovico da Ponte**. Dzieło, o którym prawie na pewno mowa, to:

PUENTE, Luis de la, *Rozmyślania czcigodnego ojca Lodovico da Ponte z Towarzystwa Jezusowego nad głównymi tajemnicami naszej wiary, życia i męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa oraz Najświętszej Maryi Panny, z praktyką modlitwy myślnej, podzielone na sześć części*, włoskie tłumaczenie Giulio Cesare Braccini, Turyn, Giacinto Marietti, kilka tomów.

2. **„Rodriguez” – 5 egzemplarzy**

RODRÍGUEZ, Alonso, S.I., *O postępie w doskonałości i cnotach chrześcijańskich*, podzielone na trzy części, Turyn, Giacinto Marietti, w kilku tomach.

Trzecia część może występować pod osobnym tytułem: ***O postępie w doskonałości i cnotach zakonnych***.

Ksiądz Bosko używał turyńskich wydań stereotypowych Mariettiego; udokumentowane jest na przykład wydanie: **RODRÍGUEZ, Alonso**, *O postępie w doskonałości i cnotach chrześcijańskich*, tom III: *O postępie w doskonałości i cnotach zakonnych*, Turyn, Giacinto Marietti, 1828.

1. **KSIĘGI LITURGICZNE I MUZYCZNE**

1. **Mszały – 8 egzemplarzy**

Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, S. Pii V Pontificis Maximi jussu editum, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recognitum. Accuratissima editio cum additamentis novissimis, Turyn, u Petrum H. F. Marietti, Typographum Pontificium, 1872.

2. **Teczki na msze żałobne (Requiem) – 8 egzemplarzy**

Missae pro defunctis ad commodiorem ecclesiarum usum ex Missali Romano desumptae. Accedit ritus absolutionis post Missam pro defunctis ex Rituali et Pontificali Romano, [Turyn, drukarnia liturgiczna, przed 1875].

Słowo **teczka (*cartella*)** nie oznacza tutaj teczki z luźnymi kartkami, ale osobną księgę liturgiczną, zazwyczaj w dużym formacie i drukowaną na czerwono i czarno, zawierającą msze za zmarłych oraz obrzęd absolucji przy trumnie lub grobie. Katalog salezjański nazywa ją również wprost ***Mszałem za zmarłych***.

Cena wynosiła 60 franków za osiem egzemplarzy, czyli 7,50 franka za sztukę: nie

była to więc zwykła tania broszura, ale prawdopodobnie dobrze oprawiona księga ołtarzowa.

3. **Teczki na błogosławieństwa – 3 egzemplarze**

Orationes in Benedictione SS. Sacramenti pro opportunitate temporum, litaniae ac preces in Oratione XL Horarum et pro in agone laborantibus, Turyn, drukarnia liturgiczna.

W innych przedrukach tytuł pojawia się w formie:

„Teczka” zawierała przypuszczalnie:

– hymny i wersety na wystawienie i błogosławieństwo eucharystyczne;

– *Tantum ergo* i odpowiednie modlitwy;

– litanie;

– modlitwy na Nabożeństwo Czterdziestogodzinne;

– formuły na szczególne uroczystości i potrzeby;

– modlitwy za konających.

Łączna cena 20 franków za trzy egzemplarze, około 6,67 franka za sztukę, sugeruje również w tym przypadku oprawione księgi ołtarzowe, a nie zwykłe kartki.

4. **Brewiarze**

– 12 egzemplarzy

Breviarium Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, S. Pii V Pontificis Maximi jussu editum, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recognitum, cum officiis sanctorum novissime concessis.

Kwota 150 franków odpowiada 12,50 franka za egzemplarz. Zapis „12 egzemplarzy”

wskazuje najprawdopodobniej na dwanaście kompletnych brewiarzy przeznaczonych dla kapłanów i kleryków, a nie na dwanaście pojedynczych tomów niekompletnej serii.

5. **Antyfonarze – 2 egzemplarze**

Antiphonarium Romanum de tempore et sanctis ad normam Breviarii ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restituti, S. Pii V Pontificis Maximi jussu editi, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recogniti.

Koszt 80 franków za egzemplarz, znacznie wyższy niż wszystkich innych ksiąg liturgicznych, wskazuje niemal na pewno na tomy o dużych wymiarach, z notacją muzyczną, przeznaczone na pulpit chóru lub kościoła.

6. **Horae diurnae – 20 egzemplarzy**

Horae diurnae Breviarii Romani ex decreto SS. Concilii Tridentini restituti, S. Pii V Pontificis Maximi jussu editi, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recogniti, cum officiis sanctorum novissime per Summos Pontifices usque ad hanc diem concessis, Turyn, ex Typographia Pontificia et Archiepiscopali Equitis Petri Marietti, 1875, 606 str.

Horae diurnae zawierały dzienne godziny Oficjum – Jutrznię, Prymę, Tercję, Sekstę, Nonę, Nieszpory i Kompletę – pomijając *Matutinum*. Koszt wynosił zaledwie 3 franki za egzemplarz, co jest spójne z kompaktowym tomem przeznaczonym dla kleryków, kapłanów w podróży lub innych członków wyprawy.

7. **„Metody do chorału, do muzyki wokalnej, na organy, różne utwory” – 150 egzemplarzy**

To jest **kategoria materiałów**, a nie tytuł jednej książki. Obejmowała prawdopodobnie:

– metody dydaktyczne do chorału lub śpiewu gregoriańskiego;

– podręczniki i ćwiczenia do śpiewu chóralnego;

– metody na organy lub fisharmonię;

– nuty i luźne kompozycje sakralne.

W 1882 roku Jan Cagliero opublikował swoją *Metodę teoretyczno-praktyczną chorału, zaopatrzoną w dwanaście łatwych i progresywnych lekcji przygotowawczych…*, Turyn, Drukarnia Oratorium św. Franciszka Salezego, 1882.

Możliwe, że w 1875 roku krążyły materiały rękopiśmienne lub wstępne formy używane przez Cagliero i mistrzów z Valdocco. Zapis „różne utwory” wskazuje niemal na pewno na luźną muzykę z notacją, a nie na monografie bibliograficzne.